

בין מדקדקי ימי הביניים למדקדקי התפילה באשכנז

חיים א' כהן

במהלך המחצית השנייה של האלף השני ידע סידור התפילה האשכנזי מסכת של ההדרה חוזרת ונשנית המתרכזת בעיקר במעשה תיקון לשון התפילה וזיקוקה, ולרוב מתוך ראיית לשון המקרא הלשון האחת שעל פיה יש להעמיד צורות לשון בעברית. מן המיוחדים במעשה זה רבי שבתי סופר בסידורו, ר' עזריאל ובנו ר' אליה מווילנא, זלמן הענא, ר' יעקב עמדין, יצחק סטנוב, וולף היידנהיים ויצחק זליגמן בער. במעשיהם נסמכו מדקדקים אלו הרבה, על מדקדקי העברית של ימי הביניים, ר' אברהם אבן עזרא, ר' יוסף קמחי ובעיקר על רד"ק בספר מכלול שלו.

ואולם נמצא שאותם מדקדקים שפעלו בימי הביניים בתיאור דקדוקה של העברית המקראית קדמו למדקדקי אשכנז בהערות מפורשות שהחדירו בחיבוריהם, ובדרך אגב, בדבר לשונות מקולקלים לדעתם, הנשמעים בתפילה והצריכות תיקון. כך, למשל, ערער ר' אברהם אבן עזרא בספר צחות על הלשון **וְתַעֲרַב לְפָנֶיךָ** הנאמרת בתפילת מוסף של ימים טובים, ועל הצורה **יָצוּר** שבתפילת ראש השנה, ובפירושו לתורה (הפירוש הארוך לשמות א, יג) ערער על הלשון **פְּרוּכִים** הנמצאת לא מעט בפיוט, ועוד הרבה. בדומה לו דחה ר' יוסף קמחי את הצורה **תוֹשֵׁבְחוֹת** הנאמרת בתפילה וקבע במקומה **תְּשֻׁבְחוֹת**, ועוד כיוצא בזה.

בהרצאה זו ייוחד הדיון ללשון **מְקִיץ דְּדוּמִים** שבברכת השיר ("נשמת") ומה שטענו כנגדו מדקדקי ימי הביניים. הללו ערערו עליו בכפליים - הן מבחינת הפועל **מְקִיץ** המשמש כאן כפועל יוצא והן מבחינת הצורה **דְּדוּמִים** שמן הבניין הקל. עניין זה נתברר בחיבורו של סטפן רייף על סידורו של ר' שבתי סופר, וכאן יוספו פרטים ממקורות מקבילים ומלשונות דומים השייכים לסוגיה זו.